

Лекція 11. Вчення про причинність злочинності

План

1. Кримінологічне визначення причин та умов злочинності.
2. Процес детермінації злочинності.
3. Наукові підходи до розуміння причинності злочинності.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

1. Кримінологічне визначення причин та умов злочинності

Кримінологічне визначення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину містить у собі два взаємозалежних аспекти: *антигромадську установку особистості і конкретну життєву ситуацію*, що складається до моменту вчинення злочину. При вчиненні *умисних злочинів* вирішальну роль відіграє *антигромадська установка*, тоді як при вчиненні *необережних злочинів* зростає *роль життєвої ситуації*.

Кримінологічна детермінація являє собою вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в рамках більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи й суспільства. У свою чергу ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ.

Детермінанти злочинності слід розкривати не тільки як якісно-визначені, стабільні, цілісні системи, але і з точки зору їх різноманітних функціонально-динамічних зв'язків й взаємодій.

Якщо *елементами взаємодії є причини, умови та інші детермінанти наслідку*, то таке розуміння взаємодії сумнівів не викликає. Інше поняття *взаємодії причини та наслідку*, при якому дослідники часом випускають з уваги *специфічний генетичний зв'язок*, що потребує уточнення. *Сторони взаємодії нерівноцінні*. Зазвичай, наслідок впливає на причину в процесі заподіяння (дія

породжує протидію). Він надає зворотний вплив за принципом зворотного зв'язку, стаючи тоді причиною, а колишня причина – наслідком.

Взаємодія – конструктивна властивість усіх великих систем, у тому числі і криміногенних. *Породження ж і обумовлення* – властивості, притаманні виключно причинно-наслідковим, обумовленим закономірностям. Тому саме через ці специфічні ознаки і слід визначати детермінацію і причинність.

Під **причиною** розуміється явище (чи їх сукупність), яке є фундаментом народження іншого явища, що розглядається як наслідок. Від причини до наслідку переноситься інформація або психофізична енергія.

Взаємодія «причина – наслідок» залежить від умов, тобто сукупності обставин, що утворюють її осередок, супроводжують і забезпечують йому розвиток. Вона реалізується при достатній сукупності необхідних умов. Причина породжує наслідок, умова цьому сприяє.

Детермінізм – це вчення про загальну обумовленість явищ. Вихідними принципами детермінізму є зв'язок і взаємодія. **Детермінізм** – це категорія, що виражає будь-яку обумовленість явищ, предметів, процесів, усі види зв'язків між ними. **Причинність** – це категорія, призначена для позначення виключно причинно-наслідкових відносин, тобто має більш вузьке значення.

Причинність у кримінології ніколи не реалізується в «чистому» вигляді, звільненому від присутності інших форм зв'язку, і тільки абстрактно може бути відділена від них. Однак така абстракція може бути ефективною, оскільки допомагає розкрити причинність кримінальних явищ як основи, на якій ґрунтується вся система соціальних явищ. Коли причинний зв'язок розкритий, необхідно повернутися до цілісної картини криміногенності, тобто впровадити вивчення причин у складну мережу взаємозалежностей. Усі форми причинного і функціонального зв'язку охоплюються одним поняттям детермінації.

2. Процес детермінації злочинності

Детермінація – вчення про об'єктивний закономірний взаємозв'язок та причинну обумовленість усіх явищ. Вона протистоїть **індетермінізму**, котрий заперечує загальний характер причинності. При всій складності причинності в

кримінології вона пізнавана на основі багатьох, особливо статистичних, методів. Кримінологія та кримінологічна статистика конкретизують поняття причинності стосовно окремих явищ і процесів кримінологічного характеру.

Під детермінізмом визнається загальний взаємозв'язок, взаємодія всіх речей, об'єктів, явищ і процесів. *Процес детермінації злочинності* являє собою складну взаємодію різних форм зв'язків: не тільки *причинних*, але також *функціональних, статистичних, зв'язків стану* та інших.

При вивченні детермінації злочинності важливим є *облік специфіки соціального детермінізму*. Його особливість полягає в тому, що в суспільстві всі зв'язки виступають у формі відносин між людьми – цілеспрямованих зв'язків. Перетворення можливості в дійсність у суспільстві відбувається завжди при активній участі людей. *Тому в кримінології приділяється велика увага взаємодії, зовнішнього по відношенню до людини, соціального середовища і людей з їх характеристиками.*

Детермінація злочинності – це вся сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими вона обумовлена. Через складність ряду положень теорії детермінації, *неможливість через високий рівень наукової абстракції перевірити їх емпіричним шляхом*, багато питань пізнання та розуміння детермінації суспільних процесів ще не утвердилися в науці, не отримали надійної і точної інтерпретації у галузевих науках. *Завданням сучасної кримінології є не лише визначення і подання теоретичних положень процесу детермінації злочинів і злочинності, а й оптимальне розкриття застосування цих положень у практичній діяльності, насамперед у діяльності щодо аналізу злочинності та організації запобігання її проявам.*

Поняття «детермінація» у кримінології є об'єднуючим для термінів «причини» та «умови». Злочинність як складне соціальне явище обумовлене системою детермінант. У цій системі виділяються детермінанти, безпосередньо (генетично) пов'язані зі злочинністю. Комплекси таких детермінант (причин) закономірно породжують наслідок – злочинність. Даний процес називається *причинністю*, має характер взаємодії між: а) *окремими детермінантами*; б)

причинами і наслідком; в) причинами та умовами. Умови можуть сприяти вчиненню злочинів, перешкоджати реалізації злочинних намірів, або бути нейтральними стосовно кримінальної поведінки.

***Типологія детермінації** за формами заснована **на ступені залежності**: 1) жорстка детермінація (однозначний зв'язок); 2) кореляційні зв'язки; 3) імовірнісні зв'язки; 4) розпливчасті зв'язки. **За часом** розрізняється детермінація *минулим, сьогоднішнім і майбутнім*. **За способами** – детермінація *динамічна* (однозначна) і *статистична* (багатозначна, імовірнісна), *інформаційна* та *фізична*. **За природою**: *матеріальна й ідеальна (цільова)*.*

Причинний зв'язок** – зв'язок генетичний. Етимологічно слово «причина» пов'язане з дієсловом «учиняти», тобто робити, творити, розробляти. Існують три основні закони причинно-наслідкового зв'язку: рівність причини і наслідків, їх ізоморфізм і однозначність. **Закон рівності** означає: *будь-яка причина і наслідок рівні у деяких (принаймні в одному якомусь) відношеннях. **Закон ізоморфізму** говорить: *причина і наслідок ізоморфні (однорідні) в одному якомусь відношенні. **Закон однозначності**: *подібні причини при подібних умовах завжди породжують подібні наслідки. Закони рівності та ізоморфізму стосовно криміногенної причинності означають, що оскільки наслідок (злочинність) має антисоціальний характер, то така ж в принципі і природа його причини.*

Виділяють ***три основні ланки*** в причинному ланцюжку, який призводить до протиправних вчинків. *Перша охоплює те, що передує злочинному діянню, тобто період формування особи злочинця та взаємодію її з конкретною життєвою ситуацією. Друга пов'язує причину і наслідок, є особа злочинця із його волею та свідомістю. Третя (наслідок) включає розвиток причинного зв'язку від акту протиправної поведінки до появи злочинного результату.*

3. Наукові підходи до розуміння причинності злочинності

Відповідно до першого підходу – кондиціоналістського, – під причиною розуміємо необхідні і достатні умови даного наслідку, сукупність обставин, за яких він мав місце.

Кондиціоналістський підхід характерний для періоду накопичення даних про взаємопов'язані зі злочинністю обставини, при цьому не виокремлюються фактори, що різносторонньо впливають на злочинність, а також причини та умови.

Традиційний підхід визначає причиною злочинності – зовнішній силовий вплив. Традиційний підхід ніколи не використовується як єдиний, оскільки не давав відповіді на запитання: звідки береться цей зовнішній вплив, з його допомогою можна було встановити, чи мають вплив певні акції, процеси на явище, яке вивчається.

Третій підхід – **традиційно-діалектичний**, відповідно до нього причиною виступає все те, що породжує даний наслідок. Згідно з позицією представників цього напрямку причини й умови злочинності завжди є соціальними явищами: соціально-психологічні, соціально-економічні, ідеологічні та інші. Вони соціальні за своєю сутністю (суперечать інтересам пануючих у суспільстві сил) і наслідками (завдають шкоди суспільству та його членам).

Причини й умови злочинності та злочинів – завжди негативні явища і процеси, які суперечать домінуючим у суспільстві соціально-економічним, ідеологічним та правовим відносинам.

Четвертий підхід – **інтераціоналістський** – передбачає, що причину злочинної поведінки і злочинності слід розглядати як взаємодію середовища та людини. І зовнішні, і внутрішні причини – діють одночасно. Отже, злочинність як соціальне явище, яке не існує поза людьми та їх поведінкою, слід розглядати в якості результату соціальної взаємодії.

Усі підходи мають право на існування, але перевагу слід надавати *інтераціоналістському підходу*, що визначає саме *взаємодію об'єктивного (оточуючого нас усіх матеріального середовища) і суб'єктивного (здатності особи самостійно оцінювати зовнішній вплив на неї, залежно від її якостей та властивостей, і в кінцевому результаті – сприймати чи відкидати його)*.